

poznatih podataka o kojima obavještava. Pogovor pod naslovom »Suvremena Afrika« napisala je Biserka Cvjetičanin. Ističem brojnost i informativnost zemljovida kojima se autori služe. U dodatku nalazi se korisna bibliografija radova upotrijebljenih za pojedina poglavlja.

Mladen Ivezić

BASIL DAVIDSON, AFRIKA U POVIJESTI, Globus, Zagreb 1984.

Basil Davidson želio je na temelju svojih dosadašnjih istraživanja pružiti čitaocu »opći uvod« u povijest Afrike kao kontinenta. S obzirom na bogatstvo razvojnih oblika sustavni je pregled doista težak naum ali je moguć upotrebom novih rezultata arheologije, proučavanja jezika, ideja te »pamćene povijesti« i naposljetku pisanih izvora. Pri konstrukciji »jezgrovitog sažetka« autora zanimaju preobrazbe željeznoga doba, razvoj političkih organizacija u države i sisteme sve složenijih razmjera, kretanje trgovine i proizvodnje za trgovinu, gradovi i komunikacije, naponi pri zadovoljavanju potražnje za afričkom robom na kontinentu i izvan njega te naposljetku izvanafrički utjecaji važni za povijesne promjene u Africi. Pri tom Davidson odbacuje evropsko tradicionalno uvjerenje da se povijesni napredak sastoji u prerastanju malih sistema u velike. Drugim riječima, on ne dijeli afričke narode u »povijesne« i »nepovijesne«, u one koji su stvorili centralizirane samostalne uprave ili carstva i one koji to nisu uradili. Smatra da su izvorna i dinamička »mala« društva (seoske općine) izradila osebuje oblike afričke »egalitarne demokracije«. Nazivajući ih »segmentarnim« društvima, opisao je njihovu strukturu međusobno isprepletenih odnosa porodica, sela i skupina sela te njihovu sposobnost ovladavanja životnim promjenama.

Sažetak povijesti afričkoga kontinenta zahtijeva znatan napor pri odluci o najboljoj periodizaciji i obavijesti o regijama sa sličnim razvojem. Zacijelo je Davidsonova periodizacija samo privremeno pomagalo ali omogućava okvir za utvrđivanje obuhvatnih procesa a temelji se na željeznom dobu. Rano željezno doba trajalo bi od oko 350. god. stare ere do oko 1000. god. naše ere, srednje bi razdoblje obuhvaćalo oko 300 godina nakon toga, a od oko 1300. god. pa sve do kraja 16. stoljeća trajalo bi zrelo željezno doba. Slijedilo bi prijelazno razdoblje koje traje do danas jer se Afrika još uvijek nalazi u krizi traženja svoga puta pri stvaranju modernoga društva. U nastojanju da izbjegne prenošenje evropskih shema na afričku povijest, autor ima brojne argumente za takvu periodizaciju. Davidson je podijelio Afriku na tri regije: zapadni dio, istočno-središnji i južni dio te dolinu Nila sa sjevernim dijelom. Važna granica je Sahara iako je i ona bila oblast komunikacije. Naime, narodi sjevera pripadaju mreži kulturâ Nila, Bliskog istoka i Sredozemlja, a narodi južno od Sahare razvili su svoje autohtone kulture na drugi način. Pažljivom čitaocu treba preporučiti da se posluži kronološkom tablicom koja će mu olakšati praćenje teksta.

Uz neke izuzetke, u kontinentalnoj je Africi potkraj osmog stoljeća naše ere prevladalo »plodonosno« željezno doba s ovim obilježjima: povećanjem stanovništva, razvojem poljodjelstva i upotrebom metala, nastankom samosvojnih religija te različitih društveno-političkih sistema — moćnih država i složenih plemenskih zajednica. Pri tom je Davidsonu važno da pobije »eurocentričko« shvaćanje o statičnosti i zaostalosti afričkih društva. On želi pokazati razvojne procese od ranoga željeznog doba do kolonijalnog razdoblja.

Zanimljivo je baciti pogled na faraonski Egipat, što smo ga navikli smatrati kulturom Bliskoga istoka, kao na afričku kulturu i pri tom saznati nešto i o drevnim državama »iza Egipta« te pratiti sintezu kulturâ saharskog i mediteranskog porijekla u sjevernoj Africi. U 9—10. stoljeću pojavili su se i južno od Sahare slo-

ženi državni sistemi (Gana, Kanem-Bornu a zatim Mali i Songhay). Njihova je povijest povezana s posebnom afričkom apsorpcijom islama. Trgovačka su središta bila islamizirana, dok je selo ostalo vjerno svojim drevnim tradicijama i postalo oslonac prvim snažnim vladarima. Borbe za vlast vodile su se između gradskih trgovaca i seoskih poglavica. Te su države propale potkraj 16. stoljeća. Preobrazbe željeznog doba primorale su mnoge narode da razviju složenije političke organizacije. Ta su se afrička društva temeljila na zajedničkom vlasništvu zemlje i trgovačkim gradovima koji nisu prevladavali u njihovim privredama, a bila su, po mišljenju autora, »demokračićnija« od evropskih i u doba izuzetnoga jačanja kraljevske vlasti. Nije riječ o božanskom vladaru nego o tome da mu je božanstvo podarilo moć da izvršava njegove naredbe u korist naroda. Iz obavijesti o većim zajednicama južno od Sahare i Sudana, koje su se temeljile na prirodnoj privredi, zajedničkom vlasništvu zemlje i određenom stupnju proizvodnje za razmjenu, možemo razabrati da su i one izložene stalnim promjenama.

Nakon zanimljiva izlaganja o sjevernoafričkim kršćanskim civilizacijama, Davidson opisuje prodor islamskih sistema i način islamizacije u religioznom pogledu ali i u vještini trgovanja, te upravljanja gradovima i državama. Pri tom je islam mijenjao tradicionalno društvo jer je slabio staru plemensku jednakost, povezivao različite etničke skupine i stvarao nove hijerarhije s raznim oblicima potčinjavanja. Tako je Mali, najveće sudansko carstvo, jedna od najznačajnijih država islamskoga svijeta. Islam je potpuno prodro samo u zapadnoj Africi, dok su na istoku, na obali Indijskog oceana, domaći stanovnici zadržali svoje jezike, stvorili vlastite književnosti i osebujne gradske civilizacije. Iz bogatstva društvenih oblika tropske Afrike valja izdvojiti kulturu »graditelja u kamenu« (Veliki Zimbabve) u području bogatom zlatom. Ne manje zanimljive su državne zajednice uz rijeku Kongo.

Davidson smatra da su stare zapadnoafričke civilizacije postigle u 16. stoljeću samopouzdanje i da su odgovorile izazovima svoga društva i doba pri čemu je trgovina i proizvodnja za trgovinu utjecala na stvaranje snažnih država. Jasno je dakle da su se ta društva mogla sresti s Evropljanima na temelju trgovanja. Prvi su susreti bili s Portugalcima koji su 1497. oplovili Rt dobre nade i našli na istočnoj obali bogate gradove. Opljačkali su ih i uništili pomorske veze s Azijom a time i svoje mogućnosti ovladavanja tim područjem. Poznato je da su ih istisnuli Nizozemci. Davidson također opisuje kako je u 17. stoljeću nastao *apartheid* u njihovim južnoafričkim uporištima i kako su, nekoliko godina nakon Kolumbova otkrića Amerike, Španjolci počeli prevoziti zapadnoafričke robove preko Atlantika. Autor smatra da je trgovina robljem rani oblik kolonijalne privrede kao razmjene evropske robe za afričke sirovine a upropastila je društva zapadne Afrike.

Davidson zatim piše o »približavanju krize« u 17. i 18. stoljeću što su je zatekli kolonijalni osvajači u 19. stoljeću. Državni sustavi zapadnoga Sudana propali su već potkraj 16. stoljeća a zatim su slijedile sjevernoafričke civilizacije jer je transsaharska trgovina morala preustiti mjesto pomorskoj trgovini između zapadne Afrike i Evrope. Nove su države temeljile svoju snagu na trgovini robljem izazivajući tako stalne pobune i ratove. Već smo vidjeli da je propala i trgovina bogatih gradova na Indijskom oceanu a i Buri su na jugu Afrike izazvali slom tradicionalnih država. Među uzroke krize valja ubrojiti i prenaseljenost odnosno manjak obradive zemlje. Stari sistemi više nisu mogli osigurati uspješan odgovor na izazove novoga doba pa je afričko željezno doba nestalo u katastrofama što ih je izazvalo kolonijalno osvajanje Evropljana u 19. stoljeću. Afrički autohtoni povijesni razvoj bio je dakle naglo prekinut i autor pretpostavlja da je njegov nastavak mogao proizvesti snage sposobne da se suoče s modernim vremenom da nije došlo do stranoga udara izvana.

Opisujući različitost kolonijalnoga prisvajanja afričkoga teritorija, Davidson kaže da su posljedice bile zapravo iste jer su se Evropljani, za razliku od svih dotadašnjih porobljivača, smatrali po prirodi više vrijednima od Afrikanaca a nji-

hove su ugnjetačke i izrabljivačke metode imale dotada neviđen opseg i intenzitet. Neprekidne pobune ostale su bezuspješne jer se Afrikanci nisu više mogli braniti na temelju svojih starih tradicija i organizacija. Industrijska civilizacija nudila je Afrikancima upravo ono najgore što je stvorila. Nadmeni i gramzivi doseljenici a zatim kolonizatori našli su se i izvan afričkog i izvan evropskog morala i postali su naoružani razbojnici.

Autor upozorava na dvije mitologije kolonijalne uprave: jedna izražava uvjerenje da je samo kolonijalna vladavina mogla izvesti modernizaciju Afrike a druga pripisuje isključivo kolonijalnoj vladavini krivnju za nesreće afričkoga kontinenta nakon njegova oslobođenja. Davidson misli da je istina negdje po sredini jer suvremene nedaće potječu i iz kolonijalnog nasljeđa i iz neizvršenih strukturnih preobražaja. Kolonijalni sustav je do kraja uništio staro a nije izgradio novo kao industrijska revolucija u Evropi. Ostavio je Afrikancima samo krajnje siromašno staro društvo, kaotično u društvenoj strukturi i idejama i nužnost stvaranja novoga društva u oslobođenoj Africi.

Valja upozoriti na izvrstan uvod Daniela Bućana pod naslovom »Problem afričke povijesti« koji se sastoji u razbijanju »eurocentričke« ideologije da Afrika nema vlastite povijesti, u opravdanju prava Afrike na vlastitu povijest uz sudjelovanje u svjetskoj povijesti ali i u potrebi da historijska znanost postigne metoda rješavanja nužna za istraživanje afričke povijesti. Bućan s pravom smatra da Davidsova knjiga u tom pogledu svjedoči o napretku historijske znanosti. Nakon izlaska trećeg izdanja Davidsonove »Afrike u povijesti« (1974) namnožili su se rezultati istraživanja a stasali su historičari Afrikanci. Doživjela sam radost da slušam njihove referate na 16. međunarodnom kongresu historijskih znanosti u Stuttgartu ljeti 1985.

Mirjana Gross

VISIONS OF HISTORY, BY MARHO, THE RADICAL HISTORIANS ORGANIZATION, Pantheon Books, New York 1984, 323 str.

U razdoblju između 1976. i 1983. MARHO, organizacija koja je danas razgranata širom Sjedinjenih Američkih Država, objavila je u svom časopisu »The Radical History Review« seriju zanimljivih razgovora s historičarima lijeve orijentacije. Razgovori su sakupljeni u ovoj knjizi i daju sliku o ličnostima koje govore ne samo o svojem znanstvenom radu već i o svojim političkim opredjeljenjima, kao i o svojim osobnim iskustvima i motivima koji su ih inspirirali da se započnu baviti pojedinim problemima.

No, prije no što pristupimo prikazu samih razgovora, smatram da bi bilo zanimljivo reći nešto o uredništvu ove knjige. MARHO (Mid-Atlantic Radical Historians Organization) osnovana je 1973. godine s namjerom da osigura prostor za razmatranje novih perspektiva istraživanja i studija povijesti. Nastala je iz potrebe mlađih znanstvenika, profesora i studenata koji su se suprotstavljali sužavanju interesa profesionalnih historičara i odvajanju akademskog od društvenog i političkog bavljenja. Osnovna je namjera MARHO organizacije da u američkim uvjetima razvije historijsku znanost kao kritiku kapitalističkog načina proizvodnje i kao prostora koji će inicirati promjenu društvenih odnosa. Aktivnosti MARHO organizacije odražavaju se u organizaciji diskusija, radio-programa i izdavanju »The Radical History Review«.

Knjiga o kojoj je ovdje riječ djelo je kolektivnog napora članica i članova MARHO organizacije, koji su se tokom sedam godina dobrovoljno pridružili ovom projektu, zastupajući tezu da žive u društvu čija prošlost daje sliku o sadašnjosti kao da upravo takva mora i biti. Na manje-više prikriiven način, političari, kao

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.